

שימו לב איזו סיגריה מעשן הנבל

"לוליטה" של ולדימיר נאבוקוב זכה לתלי תלים של מחקרים ופרשנויות. אבל היום, במלאת חמישים שנה לצאתו לאור, אולי כדאי לרדת קצת מכל הפירושים ולקרוא אותו כמו שנאבוקוב רצה שנקרא

נאבוקוב לא רצה שנפרש את ספריו. הוא רצה שנקרא את ספריו בתשומת לב. פרשנות חברתית, פסיכולוגית, פוליטית, נתפשה בעיניו כקריאה עצלנית, אוורירית-כוללנית, המחמיצה את הפרטים. אף סופר לא היה קנאי כל כך לקביעה שאלוהי הספרות שוכן בפרטים, לא ב"אמירות" כלליות ו"עמוקות".

"יצירת ספרות קיימת, מבחינתי, רק במידה שהיא מעניקה לי עונג אסתטי", כתב נאבוקוב באחרית הדבר ל"לוליטה". העונג האסתטי הצפון בסיפורת עמד, לדידו, על שלושה יסודות: ברק סגנוני, תחכום עלילתי ודיוק תיאורי. בשלושתם הוא הצטיין. לשונו מרהיבה, עלילותיו מתוחבלות, ובזכות תיאוריו המוחשיים-החיים (האם יש מילה עברית המקבילה לתואר "vivid"?) שוקקים עמודיו תמונות חדות של מציאות.

רימומו של היסוד הראשון, הסגנוני, לא ייחד את נאבוקוב משאר הסופרים המודרניסטים הבולטים. ג'ויס, פרוסט, וולף, מוסיל, ברוך ופוקנר ליהטו בשפה, והיו, מבחינה זו, וירטואוזים כמוהו. שני היסודות האחרים של כתיבתו - היסוד העלילתי והיסוד התיאורי - הם שבדלו את נאבוקוב מרוב המודרניסטים. עלילה בדיונית היא קונסטרוקציה מלאכותית, ורוב המודרניסטים סברו, משום כך, שאין לעקוד את שטף החיים, את זרם התודעה, לעלילה מחושבת. תיאור הוא ייצוג של העולם החיצון, ורוב המודרניסטים גילו עניין זעום בתיאור מוחשי של העולם החיצון; העולם הפנימי, הנפשי-תודעתי, היה מושא הייצוג שהשתלט על הספרות במחצית הראשונה של המאה העשרים. ואילו נאבוקוב רקח עלילות ותיאר בפרוטרוט את העולם החיצון.

עלילותיו מלאכותיות במופגן, מלודרמטיות, עלילות המגשימות את חירותו של הסופר להמציא תסבוכות ותפניות והתרות כשם שילד משחק בחיילים על המרבד. "אני פשוט אוהב לחבר חידות בעלות פתרונות אלגנטיים", הוא אמר ב-1973; חידות בעלות פתרונות אלגנטיים - כמו חידות השחמט שהוא חיבר לפרנסתו לפני שהתחיל להתפרנס מספרות. אבל אילו הסתפק רק בבניית עלילות, היו ספריו קרושים, vividless, מרוב תכנון. לכן הוא הציף את ספריו בתיאורים של פריטי מציאות סגנוניים, "מקריים", שהקנו להם עושר תוסס, לא-סכמאטי. עוצמת תיאוריו כעוצמת עלילותיו: הוא הבין שעלילה הבנויה לתלפיות מצריכה, כפיצוי, עירוני-חיים תיאורי.

כך הוא גם קרא סיפורים ורומנים: הוא ניתח עלילות וצד פרטים מוחשיים. כשהרצה לתלמידיו באוניברסיטת קורנל על "Bleak House" של דיקנס ועל "מדאם בובארי" של פלובר, הוא התמקד בניתוח מבנה העלילה ובציון נוקדני של פריטי מציאות, התעלם לגמרי מתוכנם החברתי של הרומנים הללו, ומבחן סוף הסמסטר שהוא חיבר הכיל הוראות כגון: "תאר את ביתו של ג'ון ג'ונדויס", "תאר את עיניה, תסרוקתה, כפות ידיה, עורה, שמלתה, נעליה ושמשיייתה של אמה בובארי" ו"ציין את שמותיהם של ארבעה ספרים מבין אלה שקוראת אמה בובארי, ואת שמות מחבריהם". כשהרצה להם על "הגלגול" של קפקא, הוא שירטט על הלוח תרשים מדוקדק של דירת משפחת סמסא, וצייר בקפידה את גרגור החרק, כדי להוכיח שאין זה סתם "חרק", אלא סוג מסוים ומוגדר של חיפושית. וכשהרצה לתלמידיו על "אנה קארנינה", הגיש להם לוח זמנים של הרומן ושירטט את קרון הרכבת של אנה. הוא לא דן בסיפורים; הוא לא פירש, הוא קרא.

וכך הוא רצה שנקרא את "לוליטה". קורא רע של "לוליטה", לדידו של נאבוקוב, הוא זה שמתפלסף על מהותה הסמלית של דמות הלוליטה - הילדה דולורס הייז - אבל אינו יכול לומר איך הילדה הזאת נראית. קורא טוב של "לוליטה" הוא זה שקולט וזוכר שדולורס בת ה-12 רזה ושזופה, ששערה ערמוני, שעיניה אפורות (עם ריסים שחורים כפיח), שאפה כפתורי (עם חמישה נמשים), ששפתיה אדומות כמו הוכתמו בסוכריה, שגובהה 1.45 מטר ומשקלה 35 קילוגרם. קורא רע של "לוליטה" הוא זה המגבש את דעתו המוסרית על ה"אשמאי המזדקן האונס ילדה תמה", מבלי לשים לב שהמברט הוא בן 37, לא שנה אחת יותר, כשהוא נכנס לחייהן של שרלוט הייז ובתה, ושהוא גבר גבוה, מושך, יפה תואר, ושלא הוא מפלרטט עם הילדה כי אם להפך, ושלא הוא אלא היא זו שיוזמת את הסקס, ושלא הוא הראשון שאיתו היא שכבה: שבועות אחדים לפניו ידע אותה בחורצ'יק ששמו צ'רלי הולמס, במחנה-קיץ הקרוי Camp Q.

הקורא שנאבוקוב כתב למענו הוא זה שיודע מה שמו של אביה המנוח של דולורס. שמו הרולד הייז. למה זה חשוב? בגלל ראשי התיבות. המברט המברט, הרולד הייז. הקורא הרע יחמיץ זאת. הקורא הרע יחמיץ גם את ראשי התיבות המשותפים ל-Camp Q, שבו נפרדת דולורס בת ה-12 מבתוליה, ול-Clair Quilty – המחזאי שאיתו היא נמלטת מפני המברט (כלומר, מן הפח אל הפחת: קווילטי ה"גואל" מסיע אותה לחוות סוסים שבה נערכים בניצוחו מעשי סדום ומעשי עמורה בקטינים ובקטינות, המתועדים כסרטי פורנוגרפיה ביתית). אין סיכוי שהקורא הרע, שוחר ההכללות, ישים לב לכתובתן של שרלוט הייז ובתה. עיר מגוריהן היא "רמסדייל, קרוליינה". הסתכלו נא במפה של שתי הקרוליינות: העיר הגדולה ביותר בשתייהן היא שרלוט, הידועה גם בכינוי החיבה שלה, Queen City. חזרנו לאותם ראשי תיבות, במהופך.

הקורא הטוב ישים לב לכל הכתובות. קווילטי נולד ב"אושן סיטי, ניו ג'רזי"; המברט גדל בבית מלון בריביירה; על חוף הריביירה, בגיל 13, הוא חווה סקס חלקי עם ילדה בת 12 ששמה אנאבל לי; וריטה, בת זוגו האחרונה של המברט, מתחתנת אחרי מותו עם בעל בית מלון בפלורידה. Ocean City, הריביירה, בית מלון בפלורידה, "a kingdom by the sea" (כלשון השיר "אנאבל לי" של אדגר-אלן פו, שאליו נחזור תכף): לפנינו מוטיב. "לפנינו" - אם קראנו את הטקסט בתשומת לב. הקורא הרע הוא זה שמסיים את "לוליטה" ואינו זוכר שיש בו בכלל דמות ששמה ריטה.

יש להודות שנאבוקוב שתל ב"לוליטה" גם פרטים חשובים אשר קשה להניח שאפילו הקורא הקשוב ביותר ישגיח בהם בקריאה ראשונה. נתבונן, למשל, בפרט הרה חשיבות הנחשף בסצנת הסיום של הרומן. המברט נכנס לחווילתו של קווילטי, שולף את אקדחו, מסביר לקווילטי מדוע הוא עומד לרצוח אותו – ושימו לב איזו סיגריה מעשן הנבל. קווילטי, המאזין לנאומו של הפולש, לועס בעצבנות סהרורית סיגריית Drome (dromedary – שם נרדף לגמל; כלומר, קווילטי מעשן למעשה סיגריות Camel, אך נאבוקוב נמנע מפרסום מותגים). 50 פרקים לפני כן, סופר לנו שמעל מיטתה של דולורס בת ה-12 תלוי תצלומו של מחזאי מפורסם המעשן סיגריית Drome.

דולורס הכירה את קווילטי, אם כן, עוד לפני שהכירה את המברט. זו פיסת אינפורמציה שאסור להחמיץ, כי היא שופכת אור חדש על כל העלילה, אבל איך חשב נאבוקוב שלא נחמיץ אותה? איזה קורא הנתקל בסיגריית ה-Drome של קווילטי בעמוד 313 ייזכר בסיגריית ה-Drome שהפציעה בעמוד 73? או כל העניין הזה עם אדגר-אלן פו. נאבוקוב משליך לנו את "אנאבל לי" כרמיזה ספרותית אשר אפילו הקורא הרפרפן ביותר ישגיח בה. אך זהו רק קצה הקרחון. כדי לראות את עיקרו הסמוי של הקרחון, דרושה בקיאות בביוגרפיה של אדגר-אלן פו ובקיאות גמורה בלוח הזמנים של "לוליטה". ב-1810, בדיוק מאה שנה לפני שנולד המברט, ננטש פו בן השנה על ידי אביו, וב-1811, בדיוק מאה שנה לפני שנולד קווילטי, התייתם פו מאמו. בגיל 27 התחתן עם בת

דודתו בת ה-13, שמתה בדמי ימיה ב-1847, בדיוק מאה שנה לפני שהמברט מתאהב בדולורס ושוכב איתה. שנתיים אחרי אובדנה, ב-1849 – בדיוק מאה שנה לפני שהמברט מאבד את דולורס – כתב פו את שיר הגעגועים "אנאבל לי". ואדגר-אלן פו היה לא רק נימפופיל, כמו המברט, אלא גם חולה דיכאון ושתיין כמוהו. חידת שחמט אלגנטית? אלגנטית מדי.

או, אם לגעת בבדיחות הפרטיות של נאבוקוב: איזה קורא בן אנוש אמור לתפוס שווייאן דרקבלום, שמה של הסופרת הכותבת עם קוילטי אחד ממחזותיו, הוא שיכול אותיות של "ולדימיר נאבוקוב", או שמספר ימי כתיבתה של "לוליטה" בידי המברט – 56 – הוא גילו של נאבוקוב כשכתב את "לוליטה"?

או, אם לחזור אל שמותיהם של אתרי ההתרחשות: דולורס נהרתה בנה-קרוז, מקסיקו, אשר בה בילו הוריה את ירח הדבש, והקורא הרע ודאי יסתפק בפריט מידע זה (אם ישגיח בו בכלל). אבל האם גם הקורא הקשוב לפרטים יפענח בעצמו מדוע דווקא ורה-קרוז? הפיענוח מצריך, בעת ובעונה אחת, בקיאות לא-מצויה בהיסטוריה של מקסיקו, ובקיאות גמורה, שוב, בתאריכון של "לוליטה". ורה-קרוז, עיר הנמל הראשית של מקסיקו, נוסדה בידי קורטז, הכובש האירופי, ונכבשה על ידי ארה"ב ב-1847, בדיוק מאה שנה לפני שהמברט האירופי כובש את דולורס, הילדה האמריקאית; ודולורס משתחררת מהקורטז שלה, המברט, ויוצאת לעצמאות ביום העצמאות האמריקאי, 4 ביולי.

אבל רוב הפרטים שמהם ארוג "לוליטה" לא נועדו למפצחי כספות. הקורא שנאבוקוב כתב למענו נדרש ומסוגל להפיק מ"לוליטה" את העונג האסתטי הנעוץ באיתורן של אנאלוגיות בין דמויות ובין פיסות עלילה. המברט אוסף את דולורס ממחנה הקיץ כשבוע לפני סיומו המיועד, ומת כשבוע לפני פתיחת משפטו המיועד; דולורס בורחת מהמברט כשבוע לפני סיומו המיועד של מסעם השני, מתעברת מריצ'רד שילר כשבוע לפני התאריך שבו התעברה אמה, ומתה כשבוע לפני יום הולדתה ה-18.

כדי להשגיח בכל זה צריך לקרוא. כלומר, לקרוא. כלומר, לשים בצד את כל הפירושים. נאבוקוב ייחל לפרשנים מעמיקים פחות משייחל לקוראים כלבבו, שישגיחו, למשל, בכך שלא רק דולורס בוגדת בהמברט ומתה כשהיא יולדת לגבר אחר, אלא גם, לפני, אשתו הראשונה, ואלריה זבורובסקי ("מי?", שואל הרפרפן), ושישגיחו, למשל, בכך שכל הדמויות החשובות ברומן מתות כל אחת בעיתוי ה"רצוי", כמו כלים הנגרעים מלוח השחמט בזה אחר זה, בדרך אל המט.

אפשר לזקוף זאת, כמובן, לגנותו של נאבוקוב, ולומר ש"לוליטה" הוא רומן מצועצע, ראותני, מלאך מרוב התחכמויות. האיש שכתב בצעירותו רומנים צלולים כמו "מרי" ו"צחוק באפלה", התאהב בהתחכמויותיו ככל שהזדקן, ולכן כל הרומנים המאוחרים שלו, מלבד "פנין", הם מבוכים שכלתניים מרתיעים למדי (מי עוד קורא את "אש חיזורת", את "אדה", את "דברים שקופים", מלבד חוקרי נאבוקוב?); "לוליטה" אינו רק מבוך שכלתני, אך הוא נגוע בהחלט בתאוות ההתחכמות, ולכן הוא זקוק לפרשנות רעיונית שתהפוך את קריאתו לחוויה מתגמלת. טוב עשו הפרשנים שהניפו את "לוליטה" ממישור השעשוע למישור המשמעות, ופרשנים חדשים יתקבלו בכרכה. אבל ביום הולדתו ה-50 של הרומן, נחלוק כבוד לנאבוקוב אם נקרא את הרומן כפי שנאבוקוב קיווה שנקרא אותו. לאט.